

կ'իշնայ, և Պոստալի նաւը մէջէն ըստրիկ մը ան գամ ասորանք աղաւթը ժամանակ չունենալով կ'ըն կըզմի: Այն ատենը Պոստալի տէրութիւնը այս նաւուն տիրոջ և ուրիշ բաժին ունեցողներուն բո ղըը ինկիլիզին հասցուց: Այն ալ բողբոյն իրաւունքը տալով երկան բարակ քննութիւն ըրաւ այն նաւուն ընկրմէն սրտաւհած վնասուն որքանութիւնը հասկնալու և վճարելու համար: Այս մօտե ըրաւ գինը որոշուեցաւ 57,003 ֆունտ, (242,262 1/2 զուռուշ): և վճարուեցաւ որ այս ստակա Շառլ (Օ)կոստ նաւուն ընկրմէն վնաս քաշողներուն տըր ունի:

Այսօրէն Պոստալի գեղէն հիմա կենդաւնի գտնուող անձինքը մէկիկ մէկիկ ինկիլիզուա քաշուելու վրայ են: Առաջիկայ ի լուի Նաբօլէօնը Պոստալի Շառլ ըստեմ բերդը բանտարկեալի պէս կեցած իբէն կերպով մը անկէց փախած և ին կիլիզուա անցած ըլլալը ասկէց առաջ հայաստան ըրագրոյ միջոցաւ ծանուցած էինք: Այնկէց ետքը յէրոմ Նաբօլէօն իշխանն ալ ի ծնողա անցաւ, և այս մօտերս նոյեմբեր ամսոյ մէջ Նաբօլէօն Պոստա բարդէի մէկ ուրիշ եղբորը ի խսիան Պոստաբարդէին տղուն ալ ի իւր յօգէֆ Պոստաբարդէին ի ծնողա անցնելու ձայնը երաւ:

Հիմախուան պարագայներուն մէջ որ Պոստա սրդն ու ինկիլիզը իրարու հետ աւրուած են, Նաբօլէօն գեղէն այսքան անձանց ի ծնողա ժողովիլը առանց գիտման չի կրնար ըլլալ: Պոստաբարդէի Նաբօլէօն Պոստաբարդէին իրենց ազգին թագաւոր և կայսր ընդունած ատենին երգում ըրին հաւա տարիմ կենալու Նաբօլէօնի և անոր գեղին իշխաւ նութը տակը: Այնք այս երգումին զօրութեամբ բը կրնան Վաղղիացուց ազգին վրայ թագաւորե լու իրաւունքը ցըցնել և կը յուսան որ պէտքը ը լայնէ ինկիլիզին ալ օգնութիւն կրնան գտնել: Պոստալի թագաւորութեան մէկ ժառանգն ալ Պոստալի հին թագաւորներուն գեղէն Շառլ յ. թագաւորին տղան Պոստալի և Շառլի գուբըն ալ Նաբօլէօնի կայսրը ազգական եղաւ, Ստենայի դքսին քոյրը առնելով, և ինքը Նաբօլէօնի իշխաւ նութեան տակը կը բնակի: Պոստաբարդէի Նաբօլէօնի հետ ալ աղէկ չեն Վաղղիացի բանին հա մար: Աստի այս թագաւորաւորուն իշխանները Պոստալի հետ մէկ մէկ պատճառաւ աւրուած տե ռութեանց երկիրները պատանդի պէս են: Պոստա սրդի աղբը կրնայ ըլլալ որ Նաբօլէօնի հետ պատե ռաղմ բանալու միտք մը ունենայ Վաղղիացի և ի հայ ազատութիւնը պաշտպանելու համար, բայց քանի որ Պոստալի գեղին ժառանգը հոն է, որուն իբրեւ խնամակալ եղած էր առջի բերանը հիմակ վան Պոստալի թագաւորը, Պոստաբարդէի հա մար վտանգաւոր կ'ըլլայ այս պատերազմը: Անոր համար երբ որ Պոստալի տէրութիւնը Վաղղու վիայի վրայօք յայտարարուի հանցը որ Վ ինենայի գաղինքը աւրուեցին ետքը մենք ալ Վ ին գետին քո վի երկիրները ետ առնելու իրաւունք կ'ունենանք, Նաբօլէօնի տէրութիւնը համարձակ պատասխան գրեց, թէ որ ըստ Պոստալի այս բանս ընելու կտա թողութիւն ունենալու գիտնար նէ կ'ընէր, չի կրնար, անոր համար չենք:

Այլապէս կողմանէ իւրանալուց այս տարի քաշած նեղութիւնը հայաստան ըրագրոյ կարգացող ներուն բաւական ծանօթ է: ինկիլիզի կառավա ռութիւնը ասոնց այս խեղճութեանը գարման մա տուցանելու քանի մը միջոցներ գտած ալ է նէ՝ օ ըրագրերը անընդհատ կը պատմեն իւրանալի մէջ ա նօթութեան պատճառաւ եղած խռովութիւններ, և անօթի մեռնող մարդիկ: Հոս բուն ալ վրայ եկաւ, որ այն կողմին մէջ շատ սաստիկ կ'ըլլայ, արդէն ցուրտէն զերեք չի կրնալ պատասպարելով մեռնող ներուն պատմութիւն կը կարգանք եւրոպացուց օ ըրագրներուն մէջ, որ կարգացողին սիրտը կը ճըմ լի, անօթութիւն և օդոյ խտութիւն մէկ տեղ միաբանած, այն խղճալիները անանկ աստիճանի հաւ աւցած են, որ մենք մեր կարգացողները խնայելու համար չեմք ուզեր մի ըստ միայն գրել, համառօտ մը կ'ըսեմք, այս երկու գլխաւոր կարօտութիւնն ինչ գէշութիւն կրնայ ըլլալ տեղի կ'երեւակայես նէ՝ անոնք ըման իւրանալի մէջ ըլլալէն զատ՝ ա նանկ բաներ ալ կ'ըլլան որ չեն կրցած միտքը բերել:

Այս բաներուն համար կառավարութեան ըրաւ ծը թէպէտ ինքնին մեծ բան է, բայց խեղճութուն շատութեանը և վնասին համեմատելով իրտի քիչ բան ըլլալը նոյն իսկ անգլիացիք ալ կը վիպեն, և իւրանալի խեղճութուն օգնութեան հասնելու համար կառավարութեան ըրած օգնութեան և ջանքին զատ՝ քանի մը մասնաւոր ընկերութիւններ ալ բացուեցան, միայն ազգ ըլլալը մտածելով ոչ կը ընեն, տարբերութիւնը պատճառ բռնեցին, (որ իւրանալի ըստ մեծի մասին հոռմէական ըլլալով ինկիլիզի տէրութեան կրօնէք տարբեր են), և ոչ

ալ հեռու տեղ ըլլալին նայեցան, սլաւաւ ալ չի բռնեցին որ ինկիլիզութեան մէջ ալ հոգալու իրենց ազգէն և իրենց կրօնակից խեղճեր ունին, քանի ինկիլիզութեան իբրեւ կամ Սքօթիա գաւառն ալ շատ սղութիւն և ուսուցաց կարօտութիւն կայ: Այնք մէկն ալ չի մտածելով, երբ որ այս իւրանալուց օգնիչ ընկերութիւնները բացվեցան, ցուցակ նին քանի մը օրուան մէջ տարագրութեամբ լեց վեցաւ, և ժողոված ստակը քանի մի հաղար ըրաւ սղեւին եղաւ: ի լուի Նաբօլէօն իշխանն ալ ասոնց ընկերութեանը գրովելով 20 ըրաւ սղեւին (2,200 զուռուշ) տուաւ:

Այսպէսով սիրոյ համար «նչ խնդրէ զիւրն» կ'ը սէ, իրենից միտուելը սիրոյ յատկութեանց հա կառաւն է: Ամէն մարդու պարտք է իր հայրենիքը և իր ազգը և իրեն հետ մօտաւոր կցորդութիւն ունեցողները սիրել, բայց մարդս ասոնք սիրելով մէկ մեծ բան մը ըրած չըլլար, իր պարտքը կը վճա րէ, անանկ պարտք մը որ նոյն իսկ բնութիւն կ'ըտ տրպէ մեղ որ վճարեմք: Թէ որ մէկ մարդու մը սիրտ օտար կիլքերով հիւանդացած չըլլայ նէ՝ ի հարկէ իրենիցները պիտի սիրէ, և ասկից փիլիսոփայու թեան փորձաքարին զարնելու ըլլանք նէ՝ կը զրա նեմք որ իրենիցները սիրելը զինքը սիրել է, այսին քն՝ սիրոյ պինտ ստորին աստիճանին մօտ է: Սար գասիրութիւնը ինչպէս որ անունէն ալ յայտնի է, անանկ մէկ սէր մը սիրտ ըլլայ որ ամէն մարդու սրտի տարածն է, թէ իւր ազգէն ըլլայ թէ օտարէն, թէ իւր կրօնակիցը ըլլայ թէ թէ այլապէս:

Բայց այն ալ ըսեմք, մարդասիրութեան այբբե նը մեզի ստիպելովը ազգասիրութեանն է, ազգա սիրութեանն ալ առաջ հայրենասիրութեանը պիտի ըլլայ, և անկէց առաջ իւր ընտանիքը սիրելը պիտի ըլլայ: Նչ ըսելու է այն մարդուն որ իւր ընտանի քը անօթի ծարաւ և մերկ կը թողու, եկեղեցուց դուռը շարված աղքատներուն արմով ողորմութիւն կը բաժնէ: Անոր համար ինչ որ պիտի ըսես նէ՝ ան կէց զատ բան մի մտածեր ըսելու այն մարդուն հա մար՝ որ իր ազգին խեղճ ողորմութիւնները կը ձգէ, և ուրիշ աղբի խեղճութուն խնամք կը տանի: Այնի ոչ սէր կ'ըլլայ և ոչ մարդասիրութիւն, այլ աստիճան արժանաւոր անունը, գոնէ շատերուն համար, Խա ռափրոնիւն կ'ըսուի, անանկին դիտաւորութիւնը այն է որ, իրեն անունը ուրիշ ազգաց մէջ աղէկ համբաւով, իր ազգը իրեն համար ինչ կ'ըսէ նէ ը սէ: Այնի մարդը իրեն ազգը բանի տեղ չի դնէր, որովհետեւ անոր մէջ աղէկ անուն ստանալը բանի տեղ չի դնէր: Այս որովհետեւ մէկ մարդ մը հարկաւ սիրած բանը պիտի յարգէ, և յարգած բանը պիտի սիրէ, այն որ իր ազգը չի յարգեր, իր ազգին մէջ աղէկ անուն ստանալը բանի տեղ չի դնէր նէ՝ ազգ ատեաց է:

ԳԱՂԱԻԱ: Ինչո՞ւնք շալաստան ըրագրոյ թիւ երուն մէկուն մէջ ըսինք, որ Պոստալի Շառլ յ. թագաւորին տղան Պոստալի գուբըն՝ որ հիւ մա Շառլի գուբըն կ'ըսուի, կարգուած ատենը, Փարիզու աղքատներուն բաժնուելու համար Պ. Բաթօնէ Վարքեղին ստակ խրկած էր:

Պ. Բաթօնէ այս ստակ ըստ արժանայն կա ռօտաւորաց բաժնելու ուրիշ ծածկաց չի գտաւ, բայց եթէ այն գուբընը Փարիզու մէջ գտնուող ծխատէր քահանայներուն և քոյր գթութե (սէօր տըրա շառլիթէ) ըստած մարագետներուն, և աղքատները խնամելու համար հաստատուած ըն կերութիւններուն տալով, քանի խորհեցաւ որ ազգ քանները խնամելը ասոնց սեպհական գործ ըլլալուն համար՝ աղքատները և ողորմութեան արժանի եղող կարօտեալները ծանցող անոնցմէ զատ չի կրնար ըլ լալ:

ԱՒՍԴՐԻԱ: Վ ինենայի խնթութեան հիւանդաւ նոցին բժշկապետը Պ. Վ իղմանիք որ Վ ինենայի համալսարանին մէջն ալ բժշկական գիտութեանց մեծ վարպետ է, մէկ ընկերութիւն մը հաստատուց խնթութեանն բժշկութիւնն ետքը յիշեալ հիւանդ անոնցն ելող խեղճութուն սպորտաւ ծարելու հա մար: Այնիները քանի որ խնթ են և հիւանդաւ նոցն են՝ ձրի կ'ապրին, բայց իրենց խնթութեան պատճառաւ առաջիկայ արուեստ մը ստիպած չըլ լալով, երբ որ աղէկան և հիւանդանոցէն ելնէն նէ՝ իրենց սպորտաւ չեն կրնար գտնել, խնթութե ան վնասին կը միտուեն, խեղճ կ'ըլլան: Ա սանիներուն եղած բարեբարութիւնը կատարեալ ըլլալու համար պէտք էր ասոնց սպորտաւ ծածկաց ալ ծարել, և ասոր համար յիշեալ բժշկապետը այն ընկերութիւնը հաստատուց: Կառավարութիւնն ալ այս ընկերութեան գոյլին նպատակին հաւանելով հաստատութիւն տուաւ:

ԻԴԱԼԻԱ: Սիլիւիա կողմին մէջ՝ տարի տարվան

վրայ հաշուելով՝ տարին 5600,000 հէքօլիդը (20, 160,000 ըստամպօրու քիւլէ) ցորեն, և 2750,000 հէք օլիդը (9,900,000 քիւլէ) գարի կ'ընէ: (մէկ հէքօ լիդը 90 քիւլիդով սեպելով, որ կ'ընէ 72 հօխա, և 20 հօխան ալ մէկ ըստամպօրու քիւլէ սեպելով): Վուրս երթալու հատեղներուն դինը՝ ծանկեա ռեայ վաճառանոցները ասանկ են: Խմորեղէն չինե լու համար կարծր ցորեն, որուն մէկ հէքօլիդը 78 քիւլիդով (62 հօխայ 160 տրեմ) կուգայ, կընէ 20 ֆունտը 23 տանդիմ (86 զուռուշէն քիւլ սպիտա): Հայ չինեղու համար կախաղ ցորեն, մէկ հէքօ լիդը նոյնպէս 78 քիւլիդով սեպելով, 17 ֆունտը 2 տանդիմ, և գարիին հէքօլիդը 12 ֆունտը 64 տանդիմ: Թէ որ Սիլիւիայի նաւով պիտի երթայ նէ՝ մարս կ'առնելի ամէն հէքօլիդին 24 տանդիմ: և օտար ազգի նաւերով երթալու ըլլայ նէ՝ 48 տանդիմ:

ՆԱԲՕԼԻ: Սիլիւիա կողմին մէջ մեծ խռովութիւն և ապրտամբութիւն մը կը պատրաստուէր, որկէց շատ վախ կար: Վորերը և բանի գործի չեղող շափ լըն մարդիկ անանկ աղէկ միաբանած էին քանի մը խումբ զինուորներու հետ, որ զինուորական պաշ տօնատարներէն ալ այս բանս գիտցող կար: Այլու տամբներուն գլխաւոր տեղը պիտի ըլլար Վալէու մօ քաղաքը, և շատ երեւելի և մեծամեծ մարդիկ այս յիմարական խորհուրդին մէջ մտած էին: Վանի մը անխոհեմ խօսքերով բանը ծակեցաւ, որ խորհրդաւ կիցներուն մէկը բերնէն փախցուցած գտնուեցաւ, և կառավարութիւնը ետեւէն ինտով՝ այս սպորտ տամբութեան խորհուրդը ոչնչացուց: Ասանկ բան մը եղած ըլլալը մարդու ակունջ չի հասցընելու հա մար կառավարութիւնը շատ աշխատեցաւ, բայց չի կրցաւ գաղտնի պահել: Կըսեն որ Նաբօլէօն թա գաւորը մօտերս շատ զօրքով Սիլիւիա պիտի անցնի:

ԴՈՒՍԻԱ: Ստապ վեհապառ կայսեր եղբօ ըր Սիլիւիա մեծ գուբըն աղիլի Սարիա մեծ գըք սուհին նոյեմբերի 19 երրորդ օրը մեռաւ Վ ինենա քաղաքը: Այս գըքսուհին ծնած էր 1825 ին մարտի 9 ին: Սարիա Պետրքուրդ պիտի խրկուի, և հայ ըր Սիլիւիա մեծ գուբըն հետը պիտի երթայ, բայց մարդ լիւնի մեծ գըքսուհին քանի մը օր ալ պիտի մնայ Վ ինենա:

ԲԱԳՐԱՍՏԱՆ: Վրախ բարեյուսեղն սեպ տեմբեր ամսոյ մէջ գրված գրերէն առնելով Վրա պական օրագիրները կ'ըսեն, որ քաֆրերը տակաւ ինկիլիզի իշխանութեան տակը գտնուած եր կրները արշաւելէն չեն դադարած, և ազքերին աւ լելի անասուն յափշտակելու է: Այս յափշտակու թիւնս ընողները խումբ խումբ բաժնուած մարդիկ են, և ամէն մէկ խումբ քիչ մը մարդոցմէ բաղկա ցեալ ըլլալուն համար՝ ընելն ու փախելը գիւրին կ'ըլլայ: Ինկիլիզի զօրքերուն ձեռքը չեն անցնիր: Յերեկվնէն բնաւ նշանին չեղած մէկ տեղ մը գէ չեղով յանկարծակի առանց ձայնի կը հանան, և տակաւին եկած ըլլալին մարդ չիմացած՝ ասոնք իւ ռենց յափշտակելքը կը յափշտակեն ու կը փախն: Սիկայ իրաւ կուլ չէ, բայց հաշտութիւն և հանդարտութիւն ալ չէ, այն տեղ բնակած ինկիլիզ ներուն ալ հանդարտութիւն պէտք է որ ամէն մարդ իրեն գործին պարագիւր ժամանակ ունենայ: Վաֆ ռատանցները ընդհանրապէս չեն ուզեր որ ինկի լիզ կանոնաւոր կրթեալ զօրաց հետը կուուելու և ճակատ առ ճակատ պատերազմելու հարկի մը մէջ իննան, մանաւանդ թէ՝ մէկ կողմէն քաֆրերը ա սանկ ընելն իբէն՝ ուրիշ կողմէն ալ ասոնց քանի մը ցիդապետները փախք կը ցուցնեն ինկիլիզներուն հետ ունեցած վեճերին հանդարտութեամբ և խաղաղութեամբ վճարելու: Վարքեղաց գըքսուին կառավարը տեսնելով որ ասոնց հաշտութեան ե տեւէ ըլլալը առանց նենգութեան չէ, մոքերինն միայն այն է որ ինկիլիզ զօրքերուն աչքը մոխիր վը չեն, անոնց մէկ վտահաւթիւն մը տան՝ և իրենք անկէց ետքը ուղաձնին համարձակ ընեն, ասոնց առաջարկած հաշտութիւն մերժելը իրեն պարտախա նութիւն և մեծ խոհեմութիւն սեպեց: Այս ցե զանգուտներուն միայն մէկ հատը, որուն անունն է Վալէ, անենգ կը կարծով, ուստի անոր հետ ինկիլիզներուն հաշտուելու գործն ալ բաւական ա ռաջ գացած է: Այս պատերազմ ինկիլիզութեանցն եկող և հոն բնակութիւն հաստատող մարդոցը կոր ծանուամ է, կուսակալը կ'ուզէ մէկ մեծ և որոշե պատերազմ մը ընելով Վաֆրերուն աչքը վախցը նել, որ մէկ մըն ալ չի համարձակին ատանկ յափշտ ակութիւնները ընելու: Այս պատերազմին համար ին կիլիզութեան կառավարութեանը գրած է, և միտքը գրածը գըքսու հանելու բաւական ըլլալու չափ զօրք սպորտըրած է, և հիմա այն զօրացը իրեն քովը գալ հանելուն կ'ըստուէ:

ԱՄԵՐԻԿԱ: Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգացի կառավարութեան լրագիրը՝ մէքսիքայի հետ միացեալ նահանգաց մէջ եղած կռուայն ընթացքին վրայ հետեւեալ տեղեկութիւնս կուտայ: Սիւս կռանտէին կողմը գրտնուած Միացեալ Նահանգաց զօրքը 20,000 հոգի կը հասնի: Եւ թաց լու ճէնէնալին հետ Սոնորէյէ գտնուողները 10,000 հոգի տեսելով. կը մնայ տակաւին 10,000 հոգի, որ գետին եզերքը Միացեալ Նահանգաց ձեռքը անցած երկիրները կը պահեն. և այլապէս տեղացի բանակներուն իրարու հետ հաղորդակցութեամբ բաց կը բռնեն:

Արահամ գնդապետն ալ Սաւինդընէն ճամբայ ելած է, որ երթայ թաց լու ճէնէնալը գտնէ, և մէքսիքացի հետ ունեցած պատերազմը դադարեցնելուն վրայօր տուած խօսքը ետ առնել տայ: Այս բանին վրայ ինչ-էրքալը բռնած ամերիկացի օրագիրը կ'ըսէ: Թաց լու ճէնէնալին խրոնուած պատուէրներուն վրայօր հիմա կրնանք իբրեւ ստոյգ բացատրել պատերազմին քաղաքական նպատակն ու ընթացքը: Պատերազմին կերպը փոխվելու վրայ է: Սոնորէյէն Մէքսիքո երթալու ճամբան՝ թիւմ բիքայէն Մէքսիքո երթալու ճամբէն 600 մըն աւելի երկար կը քէ: Վերաբերուէն ալ Մէքսիքո՝ ճամբան կարճ է: Թամբիքո՝ ալ Վարատո բռնած ծովածոցն մէջն է: Բայց Վերաբերուէն ճամբան աւելի կարճ և աւելի արագն է: Բաղէրսըն ճէնէնալին իշխանութեանը տակը խուսմբ մը զօրք, որուն հետ շատ մըն ալ կամուսնոր օգնականներ կան, թամբիքայի վրայ կ'երթայ. որ այն տեղը առնելէն ետքը ցամաքի ճամբով գէպ ի Մէքսիքո պիտի երթայ. կ'երեւի որ Վերաբերուէն վրայ պատերազմը մի և նոյն տոնին մէջ ցամաքի կողմէն ալ պիտի ըլլայ, ծովու կողմէն ալ:

Թաց լու ճէնէնալը Սոնորէյէ խուսմբ մը պահապան զօրք խրկելէն ետքը՝ զօրաց բաղմութիւնը հետ պիտի առնէ, առանց ժամանակ անցնելու: Սոնորէյէ վրայ պիտի ելնէ. և պատերազմական պատերազմութիւններն ալ հոն պիտի ընէ: Եւ որովհետեւ Մէքսիքացիք ետ քաշուած ատենին ուտելիք պաշար խիստ քիչ բան թողուցեր էին, հարկ կ'ըլլայ ճէնէնալին այն երկիրները մտած ատեն իր զօրքը խուսմբ խուսմբ ընէ և իրարմէ բռնեն, որ իրենց ուտելիք ձարելու կարող ըլլան: Թէ որ զօրքը ամէն ալ Սոնորէյէ մնալու ըլլային նէ՝ ամէն ալ անօթի կը ջարդուին: Թաց լու ճէնէնալը թըշնամին ետեւէն ինչալով՝ ճամբուն վրայ մըքան մաւնը մուսնը քաղաքներու պատահի նէ՝ անոնք ամէն ալ պիտի առնէ. և թէ որ Վերաբերուէն ճէնէնալին հասած ատենը՝ որ միշտ առջեւէն փախչելու վրայ է, պատերազմելու համար իր ձեռքը գտնուած զօրքը քիչ գայ նէ, պիտի սպասէ մինչեւ ետ մնացած օգնական զօրք հասնին: Եւ որ համար միշտ թէքու վերէն և թէ առջեւէն դիտող զօրք ունի, որ Մէքսիքացի զօրքերը իրենց մօտ տեսնելու ըլլան նէ իրեն իմացնեն:

Սոնորէյէն Մէքսիքո ճամբան 700 մըն կը քէ: ամանք 900 մըն կ'ընեն: Մէքսիքայի լեռներուն վտանգաւոր կիրճերէն և խորունկ տեղերէն կ'անցնի այս ճամբան. և գէպ ի հարաւ երթալով Մէքսիքայի ծոցին արեւելեան ծովեզերքին զուգահեռական գիծի պէս կուգայ բռնած ճամբանին. ծովուն եզերքէն ալ 250 մղոնի չափ հեռու է, տեղ կայ որ ելել, տեղ կայ որ արահա: Բայց Վերաբերուէն աւելի կարճ է. դիւրին ճամբայ մը կը բանայ իշխանըս հրուանդանէն Սոնորէյէ երթալու:

Պատերազմական խորհրդաց ատեններ աւելի խափանութիւն կը սեպէ՝ որ թաց լու ճէնէնալին հըրաման չի տրի որ աղմու և ջրոտ տեղերէն անցնելով Մէքսիքո երթայ. որ այն կիրճերէն և նեղ և վտանգաւոր և դժուարին տեղերէն անցնելու հարկ չըլլայ. այլ թէ որ Սաւինդըն քաղաքը և անոր մօտէն ըլլա գտնուած քաղաքները առնելէն ետքն ալ Մէքսիքացի զօրքը իրենց հետ կ'ընեն իրենց հասնիլ նէ, հոն կենայ և սպասէ մինչեւ որ թամբիքո քաղաքին առնելով և Վերաբերուէն ծովով ցամաքով ձեռնվիլը լնէ:

Մէքսիքայի ներքին դարձուածքներուն վրայ ալ խօսիլ ուզելով, Վերաբերուէն բերդը որ կողմին ձեռքն է նէ՝ կառավարութեան տէրը գրեթէ այն կողմն է: Եւ որ համար Միացեալ Նահանգաց կառավարութիւնը կը կարծէ որ Վերաբերուէն իրենց ձեռքը անցնելէն ետքը շատ չանցնի, Մէքսիքացիները զենքերն կը ձգեն կը հնազանդին. բայց թէ որ այս բերդը չառնուի նէ՝ բոլոր երկիրը ձեռքերն առնէ երթայ ալ նէ՝ միայն ասոր ապաւինելով որտեղաւր կը շարունակեն: Բայց մենք կը կարծենք՝ կ'ըսէ վերջիշեալ օրագիրը, որ Սան Դիովանիտի՝ Ուլթա բերդը առնելը՝ պատերազմը վերջացնելու աւելի կարճ և աւելի փառաւոր ճամբան է. բայց ասոր համար ալ շատկէկ սրտոտութիւն կ'ուզէ:

Պատերազմը հանդարտելէն ետքն ալ նորէն ըլլալու խաղաղութիւններուն առաջը առնելու համար այս բերդը կամ Միացեալ Նահանգաց իշխանութեան տակը մնալու է, կամ բոլորովին փրցունելու գետնի հաւասար ընելու է:

ԱՅՊԵՅԻՆ

Մարդուանու և Վասիայու վիճակին վրայ հետեւեալ տեղեկութիւնս առինք գեկտեմբեր 17 ին գրուած նամակով մը, որ յուլիս 11 ին հասաւ ձեռքերն: Նամակը գրաւոր գրուած է. բայց մենք հասարակաց դիւրինաց ըլլալու համար աշխարհաբանի թարգմանելով հոս կը գրեմք:

«Այս կողմերու բաւական աղէկ է. բայց սրտիս շատ ցաւ եղած է անկողնի թէ ինչն համար որ ուստիները և վաճառականութիւնը բաւական ծաղկեալ չէ հոս. որով այս տեղ բնակող ամէն ազգի մարդիկ յետին աղքատութեան հասած են. հարուստ և զօրաւոր մարդ մը մնացած չէ, որ այս քաղաքներու ալ (Վասիա և Մարդուան) բարձրագոյն գիտութիւններու և գանաղան ընդունելու ուսումնարաններ ունենալով թէ՛ ձեր Հասարակ օրագրին և թէ՛ ուրիշ օրագիրներուն մէջ անցնելու արժանաւորութիւն ունենալ: Թէպէտ բարեգութ և մեծազոր ինքնակալին ջարդիւր այս քաղաքները մասնաւոր բարեկեցութիւն բաւական ծաղկեալ են. վաճառքը վաղեմայն նորոգած են. եկեղեցիները վիճակին լաւօրէն: Հասարակ սրբազան լաւագործականութեան վերակալութիւնը գեղեցիկ չին ուսած են. ամէն տեղ հասարակ ընթերցմանը դպրատուններ կան. քանի մը տեղեր՝ քերականութեան և ճարտասանութեան և եկեղեցական երաժշտութեան դպրատուններ ալ կան. կրօնասիրութիւն և տառապանքալիցութիւն հաստատուն են. նոր աղանդաւորներէն մարդ չկայ մեր վիճակը. և այս բանին համար Վասիայու միշտ և հանապաղ գահութիւն մատուցանելու պարտական էմք:

«Մարդուանը բարեաց կողմնէ ալ առայժմ այսքան միայն աղէկութիւն կայ, որ աղքատներ սրբաբան լաւօրէն յորդորանքը շատ մարդիկ սկսած են ինքնակալութիւն. և շատ տեղ անանկ մարդիկ ալ գտնուեցան, որ իրենց ձեռքի խաղողն այգիները աւելցնին, ձէլի տնկեցին. և ասոնց այս տարուան մէջ ըրած շահերն շատերը տեսնելով՝ ձէլի տնկելու համար նոր տեղեր առնողներ ալ եղան. մէկ քանին ալ ամացի տեղեր առնան գնով առնին նոյն բանին համար. և հիմա այս տեղացի շատը ձէլի արտ ունին. որ չընտանալ ալ պատով գոցած են:

«Հաճի գիւղի բնակիչները խեղցի գտնուեցան. քանի առանց շատ ծախք մը ընելու այգիներն քակեցին, միայն պատերը թողուցին. մէջը ձէլի տնկեցին. և ամէնը մէկէն երկու պահապանի յանձնեցին տարեկան վարձքով. և ասով շատ բան շահեցան: Եւ այդպէս Մարդուան և Վասիա և թագաւոր պարագան ձէլի արտ չունեցող մարդ հազիւ կը գտնուի: Եւ շատ քիչ շատ տակ շահեցան. և Վասիայու աւելի ալ կը շահին: Շատ յոյս ունինք որ տեղութեան նոր արդարակորով բարեկարգ սահմանադրութիւնը (թանգիմաթը) այս կողմերու ալ հաստատ կը բռնուի. որով աղքատ հասարակութիւնն ալ շատ ներգութիւններ կ'աղաղան:

«Երկու այսպէս ըլլայ նէ՝ այս տեղերու հասարակութեան մէջ ուսումնասիրութեան իղձը աւելի կը փառի և կը բորբոքի. և ասով ալ օրէ օր առաջ կ'երթան:

«Այս լուրերու շատ մեծ ուրախութեան պատճառ եղած է մեզի: Եւ ինչալ վիճակներուն աղքատներ լաւօրէն արթնան և խոհեմ ընթացքը այն տեղացի ըլլալու բաւականին հանգիստ կեանք վարելուն շատ յոյս կուտայ. որովհետեւ ժողովուրդը յորդորէ երկրագործութեւ և վաճառականութեան: Եւ ալ այն տեղացիներուն շատերը երկրագործ են. բայց անանկ երկրագործութիւն մըն էր ըրածնին, որ վաճառականութեան հետ շատ հաղորդութիւն չունէր. երաժ բերքը իրենց երկիրը և չընտանք երկիրները միայն կը ծախուէր. հեռաւոր տեղեր չէր երթար. հեռաւոր տեղերու կըրթեալ աղքատ հետ հաղորդութիւն ընելու միջոց մը չէր ըլլար: Հաճի գիւղի այգիները աղէկ գինի չէին բերեր. և գինին աղէկ ըլլայ ալ նէ գէշ է. բարոյական աղէկութիւններու գէժ բան մըն է ասոր գործածութիւնը. (որովհետեւ ամէն մարդ գինին չափաւոր գործածութեան սահմանին մէջ մնալը չգիտէր). ուստի շատ մեծ խեղճութիւն են ըրած ձէլի տնկելով. որ առուտուրի նիւթ մըն է. և խաղող աղէկ չեղած տեղը ձէլի աղէկ կ'ըլլայ:

— Վերջիշեալ նամակին հետ Վասիայու և

Մարդուանու և թագաւոր քաղաքներուն և գիւղերուն բնակիչներուն և եկեղեցիներուն և քահանայներուն և դպրատուններուն ցանկին մէկ օրինակը հասաւ ձեռքերն որ այս տեղ կը գնեմք համառօտ տեղով:

Վասիա և Մարդուան քաղաքները ունին 10 գիւղ. մէկ վանք աթոռանիստ, Մարդուանու մօտ յանուն չարիստի Սուրբ Մատուածանի. 11 եկեղեցի. որոց երեքն յՎասիա: Գիւղերու եկեղեցիներուն երկուքն ալ պարզ տուն ըլլալով միայն աղօթարան են, այսինքն՝ Խատտամօնի և Վամօն: Բոլոր վիճակին մէջ կայ 33 քահանայ. որոց 12 ը յՎասիայ և 8 ի Մարդուան, և ուրիշները գիւղերը: Եւ իւրեք քահանայ և եկեղեցի չկայ. ամէնը 5 տուն հայտադի ժողովուրդ կայ. և անոնք ալ իւրեք քահանայն կը հալուէ: Իւրեք գաղաղական մըն ալ կայ. և լաւօրէն հեռաւորութիւնը միայն կէս ժամ ըլլալուն համար կը կարծեմք թէ Սրբազան Լաւորդը իւր աղքատներ և հոգեւոր բարութեան տնօրինած է որ այն հինգ տուն ետքը ժողովուրդը տղայքն ալ իւրեք գաղաղական երթան, գոնէ պարզապէս կարգաւ գրել մը սորվին: Եւ այդպէս Սինոյ ալ եկեղեցի և քահանայ և դպրատուն չկայ. և հայագի ժողովուրդ ամէնը 2 տուն կայ հոն. անոնք ալ ինչպէս կ'երեւի, իսկուշ գիւղ քահանայն կը հալուէ. որ Սինոյէն վեց ժամ հեռու է: Բոլոր վիճակին մէջ 10 դպրատուն կայ. ուրոց երեքը Վասիայ, և մէկը Մարդուան: Վանքը տակաւին դպրատուն չունի: Վիճակին բնակիչներն են ամէնը 1997 տուն. որոց 700 տուն յՎասիայ, և 530 տուն ի Մարդուան:

Թագաւոր քաղաքը ունի 16 գիւղ. 16 եկեղեցի. որոց 7 հատը քաղաքին մէջ: Եւ այդպէս զատ երկու վանք ունի. մէկը յանուն Սրբայն Յովակիմայ և Վինոյի, և մէկը՝ յանուն Սրբայն Յովանիստ Ուկեբերանի, որ քաղաքէն 4 ժամ հեռու է, և 1843 ին գեղեցիկ և արցունք չէնքով նորոգեցաւ: 35 քահանայ կայ. որոց 21 ը քաղաքին և եկեղեցիներուն մէջ: Բանի մը իրարու մօտաւոր գիւղեր կան. որոց բընակիչները քիչ ըլլալով ամէնը մէկէն մէկ քահանայ ունին. ինչպէս են Եւթմիշ, Բեկլան Սերայ, թախտիպա և Խորուն գիւղերը. որոց ամէնուն մէկէն բնակիչն է 30 տուն: 9 դպրատուն կայ բոլոր վիճակին մէջ. որոց երեքը քաղաքին մէջն է. երկուքը մանչերու և մէկը աղջիկներու: Եւ ինչպէս գաղաղականութեան մէջ կը թուութեան շատ հարկաւոր է և ամէն տեղ գտնուիլ պէտք է, թագաւոր մէջ գրունը վիլը կրնայ ուրիշ տեղերու ալ բարի օրինակ ըլլալ: Վանքերուն մէջ տակաւին դպրատուն հաստատուած չէ: Թագաւոր վիճակի բոլոր հայագի բնակչաց թիւն է 2150 տուն. որոց 65 տունն են Բօլա: Այս Բօլանքէն Մարդուանու և Վասիայի վիճակին մէջ աւելի շատ կան. քանի 200 տընթոր միայն Պոլմատ կը գտնուին. և ուրիշ տեղերը գրունաւորները մէկ տեղ համբելով կ'ըլլան 274 տուն: Թագաւոր քաղաքին մէջ հայագի բնակիչներն են 1410 տուն:

ԳԼԵՆԳԼԵՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բնական պարտիւն: Գերմանիայի Սոքէլ գետին եզերքը Վիննիկէն քաղաքի այգիներուն մէջ շատ խաղողներու կուղի (սալիւմներ) գրտնելուցան զարմանալի մեծութեամբ: Մէկ կուղին երկայնութիւնը չափեցին և գտան 1 1/8 տուն. և լայնութիւնը 3/8 տուն. ծանրութիւնն էր 8 1/4 լիպրա, և հատերը մանր ընկուղի մեծութիւն կային:

Բնական պարտիւն: Ուսումնասիր Սարգսք ըստ ըրանը վրայ Օքա գետինը, Նիմիս-Եսի կօթո քաղաքէն 19 վերագ հեռու, մամուլ ըստ վաճառականին մէկ տուրան գտնուեցաւ, որուն երկայնութիւնն էր 2 տունչափ և 2 1/2 բթաչափ և չընտանք վարի ծայրէն չափելով, 1 տունչափ: Մամուլ բռնած կենդանին հիմա ող տեսնող չկայ աշխարհքի մէջ. այլ մեռածին մարմնոց մնացածները կը տեսնուին Սիւրի մէջ տեղ տեղ: Ոսկորները շատ յորդի են. մանաւանդ առաջները որ փղե առաջներէն աղէկ են և շատ կը դիմանան: Եւ որով կենդանին ոսկորներուն չափին համեմատելով, փղէն մեծ եղած պիտի ըլլայ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲԱՆԳՈՒՄ

Յով. Պ. Տէր Կր. Չամբար:
Միւրիւ Լաւրի:

Ի Պալի նոր խան.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՅՈՎԱՆՆԵՐԻ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ